1.01 Izvirni znanstveni članek
DOI: 10.5281/zenodo.23916194

Renato Podbersič*

Rabin Isacco Samuel Reggio iz Gorice: šolske reforme med razsvetljenstvom in izročilom

Rabbi Isacco Samuel Reggio of Gorizia: Educational Reforms Between Enlightenment and Tradition

Izvleček

Prispevek obravnava pedagoško in intelektualno delovanje goriškega rabina Isacca Samuela Reggia (1784–1855), ki je z zagovarjanjem sinteze judovske verske tradicije in modernih sekularnih ved zasedel osrednje mesto v zgodovini šolskih reform habsburškega prostora. Z analizo njegove profesorske izkušnje na Cesarskem liceju v Gorici v času Ilirskih provinc (1810–1813) ter odgovora na habsburški dvorni dekret iz leta 1820 je prikazano, da Reggiev pedagoški prispevek ni bil zgolj idejni, marveč je pomembno prispeval k oblikovanju intelektualnega okolja, v katerem je leta 1829 zrastel Padovanski rabinski kolegij – prvo moderno rabinsko semenišče v Evropi. Prispevek Reggievo dediščino umešča v okvir zgodovine šolstva in medkulturnih reform na stičišču slovenskega in italijanskega prostora.

Abstract

The article examines the pedagogical and intellectual activities of the Gorizian rabbi Isacco Samuel Reggio (1784–1855), who occupies a central place in the history of educational reforms in the Habsburg realm through his advocacy for a synthesis of Jewish religious tradition and modern secular learning. By analysing his professorship at the Imperial Lyceum in Gorizia during the Illyrian Provinces (1810–1813) and his response to the Habsburg imperial decree of 1820, the author demonstrates that Reggio's contribution was not merely ideological, but rather made an important contribution to shaping the intellectual context on which the Rabbinical College of Padua was built in 1829 – the first modern rabbinical seminary in Europe. The article situates Reggio's legacy within the history of education and intercultural reforms at the intersection of Slovenian and Italian cultural spaces.

Ključne besede: Isacco Samuel Reggio, Judje v Gorici, zgodovina šolstva, haskala, rabinski kolegij v Padovi, verski pouk

Keywords: Isacco Samuel Reggio, Jews of Gorizia, history of education, Haskalah, Rabbinical College of Padua, religious education

* dr. Renato Podbersič, znanstveni sodelavec, Študijski center za narodno spravo, e-pošta: renato.podbersic@scnr.si

Gorica kot stičišče pedagoških paradigem

Judje so bili v Gorici verjetno prisotni že ob nastanku urbane naselbine. Točnih podatkov o tem ni. Prva pisna omemba Judov v Gorici sega v sredo marca 1288, ko je goriško-tirolski grof Albert svojemu vazalu Walchunu iz Gorice podelil hišo pod gradom. Judje so do druge polovice 17. stoletja strnjeno živeli v t. i. spodnjem delu mesta, v predelu Cocevia pod gradom. Naselitev jim je omogočala lažje izvajanje judovskih obredov in zmanjševala izpostavljanje nestrpnosti drugih meščanov. Leta 1697 so jim mestne oblasti odredile nov prostor za naselitev v bližini tedanjega pokopališča zunaj mesta – geta, v današnji ulici Ascoli. Na historičnem Goriškem, to je na ozemlju nekdanje Goriške grofije oz. pozneje (od 1754) poknežene grofije Goriško-Gradiške dežele pod Habsburžani (do leta 1918), sta sicer v preteklosti obstajali dve samostojni judovski skupnosti: Gorica in Gradišče ob Soči (Gradisca d'Isonzo). Slednja se je postopama manjšala, dokler ni bila leta 1893 ukinjena in priključena judovski skupnosti v Gorici. Habsburška Gorica z gosto mrežo jezikovnih, verskih in kulturnih napetosti je v poznem 18. in zgodnjem 19. stoletju dopuščala veliko intelektualnih prehodov. Na zahodnem robu dežel habsburške krone je bilo to večetnično mesto stičišče Slovencev, Italijanov, Furlanov, Nemcev in Judov, pri čemer se je vsaka skupnost soočala z vprašanjem, ki ga je modernizirajoča se država postavljala vse glasneje: kako ohraniti lastno identiteto in hkrati pridobiti vstop v sistem javnega izobraževanja. Popis iz leta 1853 je v mestu ob Soči naštel 13.800 prebivalcev, od tega 330 Judov (2,4 %).[1]

Judovska skupnost v Gorici ni bila številna, toda ekonomsko in intelektualno je bila globoko zakoreninjana v lokalnem okolju.[2] V 18. stoletju so njeni člani na Goriško vpeljali svilarstvo, v naslednjem pa so dali Evropi enega najpomembnejših reformnih mislecev – rabina I. S. Reggio. Tradicija talmudskega izobraževanja, ki je stoletja potekalo v zaprtih verskih šolah (heder),[3] je ob koncu razsvetljenstva prišla pred izziv brez primere, saj je avstrijska država zahtevala integracijo, del znotraj judovstva pa si je sam prizadeval za premislek o metodah in vsebinah pouka. Kljub sorazmerni majhnosti so bili tudi goriški Judje včasih deležni nasprotovanja, kajti antisemitskih propagandistov nikoli niso

1 Peter Štih, *Gorica v habsburškem prostoru. Razvoj mesta in njegovih inštitucij*, Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 2003, str. 210–215; Giuseppe Floreano Formentini, *Memorie Goriziane fino all'anno 1853*, Gorica: Leonardo Formentini Editore, 1985, str. 91.

2 O judovski skupnosti v Gorici gl.: Orietta Altieri, *La comunita ebraica di Gorizia: caratteristiche demografiche, economiche e sociali (1778–1900)*, Udine: Del Bianco Editore, 1985; Renato Podbersič, *Jeruzalem ob Soči : judovska skupnost na Goriškem od 1867 do danes* (Ljubljana: Študijski center za narodno spravo; Gorica: Goriška Mohorjeva družba; Maribor: Center judovske kulturne dediščine Sinagoga Maribor, 2017.

3 Hebrejski heder (pogosto zapisan kot *čeder* ali *cheder*, iz hebrejske besede חֶדֶר, kar dobesedno pomeni – soba) je tradicionalna judovska osnovna šola. V njej so se otroci (zgodovinsko predvsem dečki) učili osnov judovske vere, branja verskih besedil in hebrejskega jezika.

zanimala dejstva, saj so vse *vedeli* že vnaprej. Resničnost so preprosto ukrivljali po meri svojih predsodkov, ki so jih nato širili med ljudi z namenom mobilizacije in instrumentalizacije. Za to niso bili prikrajšani niti v mestu ob Soči, saj so izobraženci iz širšega evropskega prostora poleg znanja prinašali tudi strupeno ideologijo sovraštva.[4]

Poseben pečat so goriškim intelektualcem dajali rabini, ki so delovali v tukajšnji judovski skupnosti. Vsaj nekateri so s svojim znanjem močno presegali sicer dokaj skromno judovsko okolje. Tako je Gorici v 18. stoletju dalo pečat več pripadnikov judovske družine Gentilli (hebr. Hefez), ki so se izkazali kot strokovnjaki za talmud. Iz te rodbine izvira več goriških rabinov, med njimi Jacob Hai ben Manasseh Gentilli (umrl 1749), tudi odličen govornik in pesnik, ter Uzriel (ali Azriel) Gentilli, ki je živel v 17. stoletju. Slednji se je ukvarjal tudi s kabalo. Meshullam Zalman ben Abraham Berak (ali Berach), po rodu iz Gorice, je deloval v znani judovski tiskarni Josepha Athiasa v Amsterdamu, kjer so med drugim tiskali kabalistično literaturo. Poleg omenjenih rabinov zaseda posebno mesto Gershon ben Moses Gentilli (1683–1700), ki je kljub zgodnji smrti doživel odobravanje in občudovanje starejših sodobnikov, potem ko je izdal bogat slovar z naslovom Yad Ḥaruzim.[5]

Med vsemi goriškimi intelektualci 19. stoletja je dvojna obremenitev – pritisk od zunaj in reformni impulz od znotraj – zaznamovala zlasti rabina, filozofa in pedagoga Isacca Samuela Reggia (1784–1855), znanega tudi pod hebrejsko kratico YaSHaR. Njegova življenjska pot je paradigmatičen vpogled v to, kako se je v majhnem mestu ob Soči, na obrobju habsburškega imperija, lomila ena osrednjih napetosti moderne dobe – med zvestobo tradiciji judovske skupnosti in zahtevo po sekularni izobraženosti.

Rojstvo in formacija: med rabinsko hišo in katoliško gimnazijo

Prvo polovico 19. stoletja je med goriškimi Judi najbolj zaznamoval prav Isacco (Izak) Samuele Reggio, ki se je v svojih delih vedno znova podpisoval kot Goričan. Družina je izvirala iz mesta Reggio Calabria na skrajnem jugu Apeninskega polotoka. Od tam so jo v 16. stoletju izgnali Španci, zato se je zatekla v Ferraro. V Gorico se je preselil že Izakov oče Abram Vita ben Azriel Reggio (1755–1841). Najprej je od leta 1771 opravljal službo domačega učitelja pri judovski družini Sabbadini v mestu Guastalla v rodni Reggio Emilii, leta 1775 pa ga

4 Renato Podbersič, *Jeruzalem ob Soči*, str. 182–187; Igor Grdina, Judje v Celjskih Slovenskih novinah, v: *Dileme* 5, št. 2, 2022, str. 26.

5 Marco Grusovin, La comuita ebraica di Gorizia, profilo storico e bibliografico, v: *Cultura ebraica nel Goriziano*, ur. Marco Grusovin, Gorica: Istituto di Storia Sociale e Religiosa, 2007, str. 23–24; Renato Podbersič, Judovski intelektualci v Gorici, v: Goriški izobraženci skozi zgodovino (ur. Željko Oset), Nova Gorica: Založba Univerze, 2018, str. 52–59.

najdemo v kraju Fogliano blizu Sredipolja (Redipuglia), kjer je kot mentor osem let izobraževal Rachele Lampronti, sestro svojega učitelja iz Ferrare, in njene tri otroke (Giuda, Salomone, Ester), ki jih je rodila v zakonu z Asherjem Munkom. Pogosto je obiskoval Jude v bližnjem Gradišču ob Soči, zlasti rabina Abrahama (Abrama) Morpurga, ki je postal njegov mentor in kasneje tudi tast. Leta 1783 je Abram Reggio prišel kot učitelj v novoustanovljeno judovsko versko šolo (hebr. Talmud Torah) v Gorico, kjer je prejemal letno plačo dvesto goldinarjev. Njegov mentor je postal priznani goriški rabin Moses (Moise) Gentilli (Hefez), ki ga je Abram kot začasni rabin nasledil po Mosesovi smrti leta 1798. Po pridobitvi rabinske diplome v Ferrari pri tamkajšnjem rabinu Yehudah Hay Hizqiyyah Della Vida je Abram zasedel stalno mesto v Gorici in tam je ostal do smrti. Šele leta 1830, v starosti petinsedemdeset let, je bil imenovan za višjega rabina obeh skupnosti, Gorice in Gradišča ob Soči. Številni rabini in judovski učenjaki tistega časa so se nanj obračali za nasvete in mnenja, kar dokazujejo prejeta pisma, saj je veljal za avtoriteto na področju pravnih in obrednih zadev, hkrati pa ni bil povsem neobčutljiv za vpliv haskale, judovskega razsvetljenstva,[6] ki se je širila v nekaterih judovskih krogih na Dunaju.[7]

Abram se je jeseni 1783 poročil z Regino Malchino, hčerko že omenjenega rabina Abrahama Morpurga iz Gradišča ob Soči. Abramov edini otrok je bil prav Isacco (Izhak) Samuel Reggio, ki se je rodil 15. avgusta 1784 v Gorici. Družina Reggio je živela v nekdanjem getu, danes ulica Via Ascoli.[8] Oče Abraham Vita, goriški rabin, je slovel po naklonjenosti zmernemu razsvetljenstvu in po spoštovanju, ki ga je gojil do berlinskega pedagoškega reformatorja Hartwig Wesselyja.[9] Prav ta

6 Judovsko razsvetljenstvo ali *haskala* (hebr. *Haskalah*), ki je judovstvo soočalo z modernizacijo, je močno vplivalo na razvoj judovstva. Okrog leta 1770 se je začelo širiti med Judi v srednji in vzhodni Evropi, vplivalo pa je tudi na Jude v zahodni Evropi ter v muslimanskih deželah Severne Afrike in Bližnjega vzhoda. Gibanje haskala je dalo pečat tudi judovskemu mišljenjeu in organiziranosti, poleg tega se je na veliki preizkušnji znašla vloga rabinskega judovstva. Trst je bil okrog leta 1800 označen kot eno najpomembnejših tovrstnih središč v Evropi. Hebrejski jezik je dobil nov pomen v diaspori, prestopil je meje sakralnosti, povečalo se je zanimanje za njegovo učenje in uporabo v vsakdanjem življenju. Pojavil se je proces poskusa stapljanja Judov v (zahodno)evropsko družbo in prestopanja v krščanstvo, predvsem zaradi lažjega napredovanja na družbeni lestvici. Več o tem: Hayim Hillel Ben-Sasson, *A History of the Jewish People*, Cambridge: Harvard University Press, 1976, str. 785–786; Shmuel Feiner, *Haskalah and History: The Emergence of a Modern Jewish Historical Consciousness*, Liverpoo: Liverpool University Press, 2002, str. 9–70.

7 Giuseppe Bolaffio, Abram Vita Reggio, v: *La Rassegna Mensile Di Israel* 23, št. 5, 1957, str. 204–213; David Malkiel, The Reggios of Gorizia: Modernity and Tradition in Nineteenth-Century Jewish Thought, *Jewish History*, 15, 2001, št. 1, str. 68–73.

8 Marco Grusovin, Abram Vita e Isacco Samuele Reggio, v: *Ha-tikva. La speranza. Attraverso l'ebraismo goriziano*, Monfalcone: Edizione della Laguna, 1991, str. 78–85; Malkiel, The Reggios of Gorizia, str. 69–73; Bolaffio, Abram Vita Reggio, str. 210.

9 David Malkiel, New Light on the Life of Isaac Samuel Reggio, v: (ur. Barbara Garvin, Bernard Dov Cooperman) *The Jews of Italy: Memory and Identity*, Bethesda: University Press of Maryland, 2000, št. 2, str. 292–294; O jožefinskih reformah in judovski skupnosti gl. Hans-Christof Kollmann, *Die Josephinischen Schulreformen und die Juden*, Wien: Böhlau, 1988, str. 44–67.

naravnanost je določila formativno pot mladega Isacca: poleg poglobljenega pouka hebrejščine, Tore in Talmuda pri očetu ga je Abraham Vita vpisal na goriški kolegij,[10] ki so ga vodili redovniki piaristi (Collegio Goriziano dei Piaristi), kjer si je mladi Isacco pridobil znanje latinščine, grščine, matematike, naravoslovja in zgodovine.[11]

Sodobniki so zgodaj opazili nenavadnost tega mladeniča, ki je pri štirinajstih letih napisal hebrejsko žalostinko za preminulim goriškim rabinom Mosesom Gentilli Hefezom.[12] Verska intenzivnost in intelektualna radovednost sta se v njem prepletali na način, ki ga ni mogel oblikovati niti ortodoksni heder niti klasična gimnazija sama zase. Reggio se je, kot bi dejali tedaj, oblikoval na dveh izobraževalnih domovih in noben ni bil manj vreden od drugega.

Rezultat te dvojne vzgoje je bila osebnost, ki je znala brati Kanta v nemščini, pisati filozofske razprave v hebrejščini in hkrati razumeti zahteve javnih šolskih ustanov. Ta redka kombinacija ga je ob začetku Ilirskih provinc naredila za naravnega kandidata za vlogo, ki je bila dotlej komaj predstavljiva: rabin, ki poučuje v državnem liceju.

Profesor na Cesarskem liceju v Gorici (1810–1813)

Napoleonova uprava je po razglasitvi Ilirskih provinc leta 1809 v vzdušju reformskega navdušenja prestrukturirala šolski sistem na vzhodnem Jadranskem prostoru. Kljub kratki epizodi – province so obstajale le do leta 1813 – je bil ta čas za šolstvo na Goriškem prelomen.[13] Francoska oblast je vzpostavila mrežo

10 Po jezuitih, katerih red je bil ukinjen leta 1773, sta v Gorici pouk in premoženje nekdanjega kolegija prešla na redovnike piariste (Scolopi), ki so od leta 1780 vodili mestno petletno gimnazijo, znano kot *Gymnasium Goritiense Scholarum Piarum* s sedežem v palači Werdenberg, kjer so poučevali v nemščini. To je bila ključna izobraževalna ustanova za mesto Gorica med letoma 1780 do 1810. Piaristi, privrženci svetega Jožefa Kalasanca (1556–1648), so bili po vsej Evropi znani po svoji predanosti brezplačnemu javnemu izobraževanju za mlade in so uvedli programe, ki so združevali trdne temelje klasičnih humanističnih ved z znanstvenimi in jezikoslovnimi elementi. Pod vodstvom piarističnih redovnikov je gimnazija postala referenčna točka za izobraževanje vladajočih, intelektualnih in meščanskih slojev Gorice na večjezičnem in obmejnem območju habsburškega imperija. Več o tem: Mario Brancati, *L'organizzazione scolastica nella Contea Principesca di Gorizia e Gradisca dal 1615 al 1915*. Monfalcone: Edizioni della Laguna, 2004, str. 192–198.

11 Julius Furst, *Reggio Isaac Samuel*, v: *Bibliotheca Judaica*, II, 3, Hildesheim: Georg Olms Verlag, 1960, str. 139–142; Grusovin, *Abram Vita e Isacco Samuele Reggio*, str. 78–85; David Malkiel, *Nuova luce sulla carriera di Isacco Samuele Reggio*, v: *Cultura ebraica nel Goriziano*, ur. Marco Grusovin. Istituto di Storia Sociale e Religiosa, Gorica 2007, str. 137–140.

12 *Jewish Virtual Library*, Reggio, Isacco Samuel, https://www.jewishvirtuallibrary.org/reggio-isacco-samuel (pridobljeno: 10. 5. 2025).

13 O Ilirskih provincah in reformi šolstva gl. Peter Vodopivec, *Od Pohlinove slovnice do samostojne države: Slovenska zgodovina od konca 18. do konca 20. stoletja*, Ljubljana: Modrijan, 2006, str. 38–42.

licejev in gimnazij po francoskem vzorcu, ki so nadomeščale nekdanje jezuitske in cerkvene šole; zahtevale so javno, posvetno izobraževanje in za profesorje uvajale laične strokovnjake.[14]

Leta 1810 je začel delovati Cesarsko-kraljevi licej v Gorici (Imperiale Liceo e Ginnasio di Gorizia) in Reggio je bil imenovan za profesorja. Francoski šolski dokumenti ga navajajo kot »professeur de belles-lettres, géographie et histoire«;[15] kmalu zatem je prevzel še dolžnosti kanclerja oziroma administrativnega tajnika šolske uprave.[16] To je bilo delovno mesto, ki ga je judovska zakonodaja v habsburški Avstriji pred letom 1809 zapirala Judom. Šele francoska administracija je odprla vrata javnih položajev brez verske diskriminacije.

Tri leta poučevanja na liceju so za Reggiov intelektualni razvoj pomenila bistveno več kot zgolj administrativno izkušnjo. Pred seboj je imel heterogeno skupino dijakov – mladeniče iz slovenskega, furlanskega in italijanskega okolja, sinove malomeščanov in uradnikov – in z njimi je moral komunicirati v skupnem jeziku razuma – pri matematiki, geografiji, logiki. Prav to srečanje s pedagoško resničnostjo javnega šolstva mu je utrdilo prepričanje, ki je postalo os njegovega kasnejšega delovanja: da sta verouk in posvetna izobrazba dve komplementarni sferi, ne sovražni sili.[17]

Padec Napoleona in vrnitev habsburške Avstrije leta 1813 sta mu vzela profesorsko mesto. Protijudovski zakoni, ki jih je obnovljena avstrijska oblast znova uveljavila, niso dopuščali, da bi Jud ostal na javnem učiteljskem mestu. Reggio se je vrnil v zasebno šolstvo in judovsko literaturo, toda leta na liceju so se v njem zakoreninila kot nedvomno referenčno izhodišče: pokazala so, da je skupno, enakopravno izobraževanje tako dosegljivo kot koristno.[18]

14 Leto 1809 je zaznamovalo radikalen prehod za šolstvo tudi na Goriškem zaradi Napoleonove okupacije in priključitve mesta Ilirskim provincam. Ta politični pretres je pomenil konec habsburške šolske uprave in skorajšnji prehod na francoski državni model, ki se je uresničil tik pred tem letom. Do leta 1809 je bilo visokošolsko izobraževanje v Gorici vezano na zapuščino starega jezuitskega kolegija (ustanovljenega leta 1619 in ukinjenega leta 1773). Po jezuitih sta pouk in premoženje kolegija prešla na redovnike piariste, ki so vodili mestno gimnazijo. S prihodom francoske vojske leta 1809 so se piaristični profesorji, večinoma avstrijskega rodu in prepričanja, odločili, da po umiku habsburških čet pobegnejo čez Alpe, zaradi česar je bila šola v negotovem položaju. Nova francoska vlada ni tolerirala konfesionalnega upravljanja šol. Leta 1810 so Napoleonove oblasti odredile formalno ukinitev piaristične gimnazije in jo nadomestile z novim posvetnim državnim licejem/kolegijem. Več o tem: Orestis Cuppo, Le scuole nelle Provincie Illiriche. Il Liceo di Gorizia, v: *Annali di storia vicedominale*, Trst, 2017.

15 Archivio di Stato di Gorizia (ASG), Fond Atti del Liceo di Gorizia (1810–1813), fasc. 2, Prospetto personale, I. S. Reggio.

16 Malkiel, New Light, str. 277–279; Cuppo, Le scuole nelle Provincie Illiriche, str. 110–114.

17 ASG, Fond Atti del Liceo di Gorizia (1810–1813), fasc. 2, Rapporti scolastici.

18 Grusovin, Abram Vita e Isacco Samuele Reggio, str. 78–85; David Malkiel, Nuova luce sulla carriera di Isacco Samuele Reggio, str. 137–140.

Judovski učitelj v Gorici

Isacco Samuel Reggio je bil večino svojega življenja naveden kot član judovske skupnosti v Gorici. V mestu ob Soči je tedaj judovstvo doseglo vrhunec, saj je sredi 19. stoletja tukaj prebivalo dobrih tristo Judov. Reggio je veliko prevajal, predvsem biblična besedila, v italijanščino in latinščino. Posvečal se je tudi šolskim knjigam za judovske učence. Pisal je znanstvene in zgodovinske razprave o judovstvu, hkrati se je ukvarjal tudi s kabalo. Njegova besedila so objavljali po Evropi, največ na Dunaju. Veliko si je dopisoval z judovskimi izobraženci po Evropi, večinoma v hebrejščini. Gorici je Giovanni Battista Seitz leta 1849 odprl novo tiskarno Seitz, ki je tiskala tudi judovske knjige, v prvem obdobju predvsem tiste, ki jih je pripravil rabin Reggio. Med letoma 1851 in 1855 je izhajal njegov almanah *Strenna israelitica*, pisan pretežno v italijanščini, delno pa je avtor uporabljal tudi hebrejsko pisavo. Almanah je vključeval razprave o literaturi, religiji, zgodovini in morali, namenjen pa je bil Judom v Italiji, ki so knjigo navdušeno sprejeli. Delo je izhajalo do smrti rabina Reggia leta 1855.[19]

Reggio, Isacco Samuele (15. VIII. 1784, Gorica–29. VIII. 1855, Gorica), portret, risba Castro, litografija C. Kunz, Trst (Biblioteca statale isontina, Gorica).

Judje v Gorici so razvili tudi svoje osnovno šolstvo, prva šola se v goriškem getu sicer omenja leta 1715, verjetno pa je bila namenjena zgolj verskemu pouku (hebr. Beth ha-midrash). Dekret iz leta 1781 je določal, da morajo v judovskih šolah poučevati Judje, verska besedila pa je treba uskladiti z judovsko vero. Glede poučevanja splošnih predmetov (geometrije, zgodovine, zemljepisa) so morali tudi v teh šolah uporabljati iste učbenike kot v drugih šolah. V prvi polovici 19. stoletja so verske skupnosti v tedanji Habsburški monarhiji same vzdrževale svoje osnovnošolske izobraževalne ustanove. Tako je bila tudi judovska šola odvisna predvsem od gospodarskega položaja članov verske skupnosti. Med največje pomanjkljivosti judovskega izobraževalnega sistema je treba umestiti pomanjkanje centralnega upravljanja. Leta 1844 najdemo v

19 Isacco Reggio. *Strenna israelitica per l'anno della creazione del mondo 5615 che corrisponde agli anni dell'era volgare 1854–1855*, Gorica 1854, str. 109; Grusovin, *La comuita ebraica*, str. 19; Altieri, *La comunita ebraica*, str. 62–65; Malkiel, *Nuova luce*, str. 157–159.

mestu ob Soči 27 šoloobveznih otrok (23 fantov in štiri dekleta). Razen dveh fantov so vsi obiskovali judovsko šolo v nekdanjem getu, kjer je poučeval prav rabin Isacco Samuele Reggio, verski pouk pa je izvajal Graziano Luzzatto. Letni honorar za učitelja je znašal dvesto goldinarjev. Šolo je avtonomno upravljala judovska skupnost, vendar so se morali kandidati za učitelja prijaviti na nadškofijski ordinariat. Leta 1849 je bilo v judovski šoli v Gorici sedemnajst učencev, gimnazijo v Gorici pa je leta 1854 obiskovalo šest Judov. Vsi judovski starši so morali, tako kot drugi starši, pošiljati svoje otroke med šestim in dvanajstim letom v šolo. Če pa so za svojega potomca izbrali zasebno izobraževanje, je bil ta dolžan vsak semester opravljati izpite iz pridobljenega znanja, ki jih je nadzoroval glavni rabin. Sta se pa tudi znotraj goriške judovske skupnosti izoblikovala nasprotna tabora glede izobraževanja. Tako imenovani izolacionisti so zahtevali posebno izobraževanje za Jude, ki naj bi bili sicer preveč pod udarom sekularizma in nejudovskih vplivov. Na drugi strani so t. i. integralisti zahtevali pošiljanje svojih otrok v mestne šole, tudi če bi to pomenilo mešanje z večinskimi katoliškimi sošolci. Pri tem so se sklicevali predvsem na previsoke stroške, ki jih je zahtevalo ločeno judovsko šolstvo. Tako se je šolstvo v nekdanjem getu z leti vedno bolj spreminjalo v zgolj verski pouk.[20]

Haskala in Mendelssohnovo izročilo: Reggio kot posrednik berlinske prenove

V desetletjih po izgubi licejskega mesta se je Reggio posvetil intenzivnemu filozofskemu in eksegetskemu delu.[21] V habsburškem prostoru med Alpami in Jadranom je postal eden osrednjih posrednikov berlinske haskale, judovskega razsvetljenstva, ki ga je v nemškem prostoru utemeljil Moses Mendelssohn (1729–1785). Sodobniki so ga imeli za to, kar je Mendelssohn pomenil nemškim Judom – za glasnika, ki je znal spregovoriti obema svetovoma hkrati.[22]

Njegovo temeljno filozofsko delo *Ha-Torah ve-ha-Filosfyah* (Tora in filozofija, Dunaj, 1827) je dokazovalo, da razum in vera nista v protislovju, marveč se

20 Ferruccio Tassin, *L'Istruzione popolare e gli Asburgo. La Contea di Gorizia e Gradisca (1774–1855)*, Gorica: Iniziativa Isontina, 2001, str. 114–115; Brancati, *L'organizzazione scolastica nella Contea*, str. 137; Marco Grusovin, *Gli ebraisti Cattolici a Gorizia nell'Ottocento*, Gorica: Istituto di storia sociale e religiosa 2001, str. 30–34; Podbersič, *Jeruzalem ob Soči*, str. 91–92.

21 Giuliano Tamani, I. S. Reggio e l'Illuminismo ebraico, v: Pietro Ioly Zorattini (ur.), *Gli ebrei a Gorizia e a Trieste tra Ancien Régime ed emancipazione*, Udine: Del Bianco Editore, 1984, str. 87–112.

22 Malkiel, New Light, str. 292–293; Marco Grusovin, La risposta del Giudaismo italiano all'haskalah berlinese: alcune considerazioni su Isacco S. Reggio e Samuel D. Luzzatto, v: *Studi Goriziani* 78, 1993, str. 13–21; Alessandro Grazi, Il pensiero di Isacco Samuele Reggio tra Haskalah e Wissenschaft des Judentums, v: Filosofia Italiana, št. 1, 2020, str. 182–183.

medsebojno osvetljujeta.[23] Ta teza ni bila le teoretična, bila je pedagoška premisa, iz katere je rabin Reggio izpeljal vse poznejše argumente za reformo judovskega šolstva. Brez filozofije ni teologije, brez matematike ni kozmologije, brez hermenevtike ni razumevanja Pisma.

Reggiov pristop do kabale je bil zgovoren za njegovo metodo. Ko je kabalistično izročilo temeljito proučil, ga je zavrnil kot iracionalno in za vzgojo škodljivo. To ga je ločilo od očeta, ki je bil kabali naklonjen, in ga umestilo med racionaliste, ki so na čelo verskega izobraževanja postavljali razumevanje namesto mehanskega ponavljanja. Šlo je za bistvo haskale: pouk hebrejščine skozi filologijo, pouk biblije skozi hermenevtiko, pouk etike skozi filozofijo.[24]

V Gorici je Reggio postal vozlišče korespondence, ki je presegla državne meje. Dopisoval se je s Samuelom Davidom Luzzattom (1800–1865), jezikoslovcem, pesnikom in talmudistom iz Trsta, ter z vrsto krščanskih in judovskih intelektualcev po Evropi.[25] Njegova pisma niso bila le zasebna izmenjava mnenj; bila so premišljeni eseji, v katerih je razpredal vprašanja metode, tradicije in modernizacije. Pozneje so bila izdana v zbirki *Iggerot Yashar* (1834–36), ki je izšla na Dunaju kot pregled njegovega življenja in dela, kjer je natančno popisal in opisal 103 svoje objavljene in neobjavljene spise, ki so dolgo krožili med izobraženimi Judi v severnoitalijanskem prostoru.[26]

Riflessioni 1820: pedagoški odgovor na habsburški dekret

Cesar Franc I. je 4. februarja 1820 izdal dvorni dekret, po katerem so morali vsi bodoči rabini v dednih deželah monarhije opraviti filozofski izpit na državni univerzi in dokazati usposobljenost iz pedagogike.[27] Odlok je v ortodoksnih judovskih krogih sprožil val ogorčenja. Mnogi so v njem prepoznali prikrito politiko asimilacije: država naj bi z zahtevo po posvetni izobrazbi postopoma izpodjedala religijsko avtoriteto rabinata.[28]

---

23 Reggio, Isacco Samuel, v: *Encyclopedia.com*, https://www.encyclopedia.com/religion/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/reggio-isacco-samuel (pridobljeno: 10. 6. 2025).

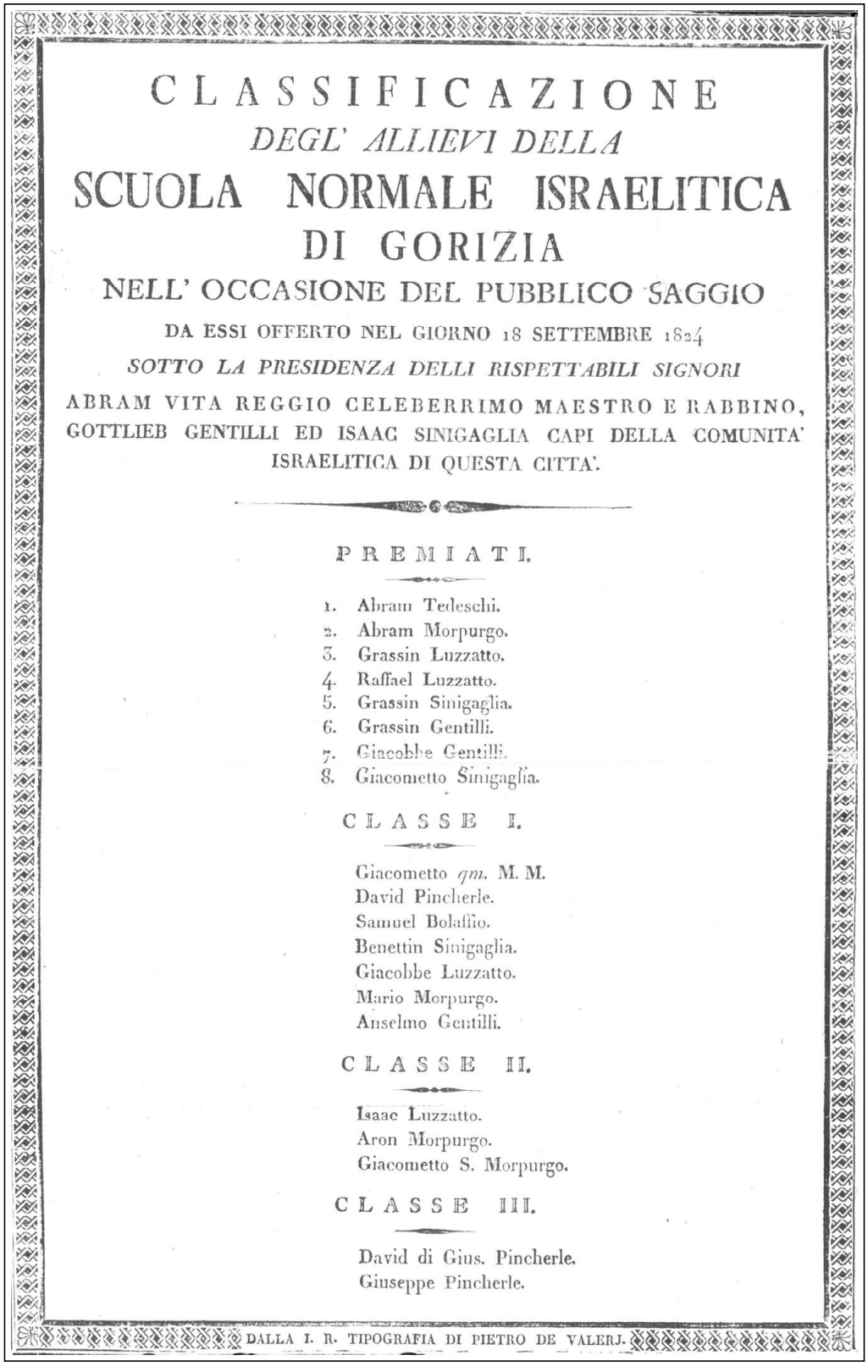
24 Gl. Irene Grusovin, Isacco Samuele Reggio rabbino e filosofo, *Quaderni Giuliani di Storia*, 17, 1996, št. 2, str. 7–29; Malkiel, Nuova luce, str. 156–158.

25 Irene Grusovin, La risposta del Giudaismo italiano all'Haskalah berlinese: alcune considerazioni su Isacco Samuele Reggio e Samuel David Luzzatto, *Studi Goriziani*, 78, 1993, str. 11–23; Grazi, Il pensiero di Isacco Samuele Reggio, str. 185–186; Shmuel Vargon, The Controversy between I.I. S. Reggio and S. D. Luzzatto on the Date of the Writing of the Pentateuch, v: *Hebrew Union College Annual* 72, 2001, str. 143–151.

26 Malkiel, Nuova luce, str. 279–280.

27 [Isacco Samuel Reggio], *Riflessioni d'un Israelita del Regno Illirico sopra un Articolo del Decreto di S.M.I.R.A. in data 4 febbraio 1820, riguardante la nomina de' futuri rabbini*, Gorizia: Tipografia Paternolli, 1820.

28 Irene Kajon, The Jewish Theological Seminary of Breslau and the Rabbinical College of Padua: A Comparison, v: *De Gruyter* 14, 2016, str. 46–47

CLASSIFICAZIONE
DEGL' ALLIEVI DELLA
SCUOLA NORMALE ISRAELITICA
DI GORIZIA
NELL' OCCASIONE DEL PUBBLICO SAGGIO
DA ESSI OFFERTO NEL GIORNO 18 SETTEMBRE 1824
SOTTO LA PRESIDENZA DELLI RISPETTABILI SIGNORI
ABRAM VITA REGGIO CELEBERRIMO MAESTRO E RABBINO,
GOTTLIEB GENTILLI ED ISAAC SINIGAGLIA CAPI DELLA COMUNITA'
ISRAELITICA DI QUESTA CITTA'.

PREMIATI.

1. Abram Tedeschi.
2. Abram Morpurgo.
3. Grassin Luzzatto.
4. Raffael Luzzatto.
5. Grassin Sinigaglia.
6. Grassin Gentilli.
7. Giacobbe Gentilli.
8. Giacometto Sinigaglia.

CLASSE I.

Giacometto *qm.* M. M.
David Pincherle.
Samuel Bolaffio.
Benettin Sinigaglia.
Giacobbe Luzzatto.
Mario Morpurgo.
Anselmo Gentilli.

CLASSE II.

Isaac Luzzatto.
Aron Morpurgo.
Giacometto S. Morpurgo.

CLASSE III.

David di Gius. Pincherle.
Giuseppe Pincherle.

DALLA I. R. TIPOGRAFIA DI PIETRO DE VALERJ.

Razvrstitev učencev judovske normalke (osnovne šole) v Gorici septembra 1824 (hrani Muzej sinagoga v Gorici).

Reggio se je odzval z razpravo, ki jo je istega leta anonimno izdal v goriški tiskarni Paternolli: *Riflessioni d'un Israelita del Regno Illirico sopra un Articolo del Decreto di S.M.I.R.A.* Kljub anonimnosti so ga v judovskih intelektualnih krogih takoj prepoznali.[29] Razprava ni bila obramba vladnega odloka, temveč neodvisna argumentacija za pedagoški program, ki je segel dlje od državnih zahtev.

Reggiov argument se je razvijal na treh ravneh. Prvič je dokazoval, da proučevanje naravoslovja, matematike in filozofije ne ogroža verske identitete, temveč jo poglablja, ker razumevanje božjega stvarstva zahteva razumevanje naravnih zakonov. Drugič je napadel metode mehanskega učenja; pouk, ki od učencev zahteva zgolj ponavljanje besedil brez historičnega in jezikovnega konteksta, ni vzgoja, temveč dresura. In tretjič, kar je bilo morda politično najpomembnejše, je zagovarjal, da morajo rabini kot moralni voditelji skupnosti poznati državne zakone, obvladati javni jezik in biti sposobni nastopiti kot polnopravni sogovorniki v meščanski družbi.[30]

Ti trije stebri – epistemična komplementarnost religije in razuma, metodološka prenova pouka ter civična odgovornost izobraženega rabina – so postali izhodišče za oblikovanje učnega načrta, ki ga je Reggio predložil zainteresiranim judovskim skupnostim v severnoitalijanskih deželah.

Padovanski rabinski kolegij: institucionalni dosežek

Po večletnih pogajanjih med judovskimi skupnostmi v Benetkah, Mantovi, Padovi in Gorici na eni strani ter dunajsko dvorno pisarno na drugi je avstrijska oblast leta 1825 odobrila statut novega izobraževalnega zavoda. Štiri leta pozneje, leta 1829, je v Padovi odprl vrata rabinski kolegij (Istituto Convitto Rabbinico degli Israeliti del Regno Lombardo-Veneto, pozneje znan kot Collegio Rabbinico di Padova),[31] prvi zavod te vrste v Evropi. Ni šlo ne za talmudsko šolo ne za posvetni kolegij, temveč za premišljeno sintezo obeh.[32]

Novi judovski izobraževalni zavod je dobil sedež v Palazzo Cumano, ugledni baročni palači v središču Padove, ki je s svojo arhitekturo sama govorila o ambicijah ustanove. Skupaj s Samuelom Davidom Luzzattom, ki je prevzel profesorsko mesto v Padovi, je Reggio sestavil predmetnik: talmudistika in halaha, hebrejska slovnica in biblična eksegeza po kritični metodi, zgodovina judovskega naroda, pastoralna teologija in homiletika na eni strani; filozofija in etika, splošna zgo-

29 Prav tam, str. 47–50.

30 Prim. Malkiel, The Reggios of Gorizia, str. 73–74.

31 Maddalena Del Bianco Cotrozzi, Il Collegio rabbinico di Padova: la sua istituzione ed il suo influsso sulla cultura ebraica, *La Rassegna Mensile di Israel*, 57, 1991, št. 3, str. 359–380; Maddalena Del Bianco Cotrozzi, *Il Collegio Rabbinico di Padova. Un'istituzione religiosa dell'ebraismo sulla via dell'emancipazione*. Firenze: Olschki, 1995.

32 Liceo Statale Ippolito Nievo Padova, Palazzo Cumano, https://www.liceonievo.edu.it/pagine/palazzo-cumano (pridobljeno: 10. 6. 2025).

dovina in geografija, pedagogika in metodika pouka ter osnove naravoslovja na drugi.[33] Nobena smer ni bila podrejena drugi, program je zahteval enako intenzivno ukvarjanje z obema sklopoma.

Kolegij je deloval v Padovi do zaprtja leta 1871. Nato so ga prenesli v Rim in pozneje v Firence ter znova v Rim, kjer je živel naprej pod imenom Collegio Rabbinico Italiano. A pomen ustanove daleč presega njen formalni obstoj: Padova 1829 je postala model, po katerem so nastala podobna semenišča v Wroclavu/Breslauu (1854), na Dunaju in v Budimpešti. Reggiovo zamišljanje rabina kot intelektualca, ki je enakovredno doma v Talmudu in v Kantovi filozofiji, je spremenilo razumevanje tega poklica v vsem vzhodnoevropskem in sredozemskem judovskem svetu.[34]

Pozna leta: rabin, prevajalec, mislec

Leta 1841 je Isacco Reggio za devet let postal glavni rabin (Rabbino Capo) goriške judovske skupnosti, čeprav brez uradnega imenovanja in brez plačila, na tem položaju je nekaj mesecev pred smrtjo nasledil očeta Abrama Reggia. To obdobje je zaznamovalo globoko notranjo napetost. Mož, ki je bil med najnaprednejšimi glasovi judovske pedagoške prenove, je v življenju goriške skupnosti sprejel vlogo previdnega moderatorja, ki je branil ustaljene navade in zavrnil zahteve po pospešenih reformah bogoslužja. Njegov prehod iz zgodnjega tradicionalizma v bolj radikalno stališče in sprememba v njegovem odnosu z očetom se odražata ob vprašanju t. i. vmesnih dni med prazniki (hebr. *hol ha-mo 'ed*). Isacco je spomladi 1825 zaprosil krajevne judovske voditelje v Gorici, naj v sinagogo spustijo tudi tiste Jude, ki se med tem časom niso odločili nositi tefilina. Njegovo razmišljanje nakazuje, da so se nekateri člani goriške skupnosti strogo držali svoje aškenaške (srednjeevropske) zapuščine, drugi pa so sledili praksi kabalistov. Hkrati Isaccova prošnja nakazuje, da se je sam vzdržal nošenja tefilina, čeprav je takrat morda ravnal iz skrbi za versko svobodo drugih.[35] Zaradi notranjih sporov in razhajanj glede verskih reform, povezanih predvsem z judovskim razsvetljenstvom oziroma gibanjem haskala, ga je skupnost leta 1850 uradno razrešila. Dodaten razlog za to je bilo dejstvo, da je odklonil podpis novega statuta goriške judovske skupnosti, ki je omejeval avtonomijo rabina.[36]

Vzporedno z rabinskimi dolžnostmi je do konca življenja literarno ustvarjal. Leta 1853 je Reggio v Gorici izdal knjigo o verskem izobraževanju judovske mladine (*Guida per l'istruzione religiosa della gioventu israelitica*). Omenjeni tekst

33 Del Bianco Cotrozzi, Il Collegio rabbinico 1991, str. 362–365; Del Bianco Cotrozzi, *Il Collegio Rabbinico di Padova* 1995, str. 200–213.

34 Del Bianco Cotrozzi, *Il Collegio Rabbinico di Padova* 1995, str. 48–53; Malkiel, New Light, str. 290–291.

35 Malkiel, The Reggios of Gorizia, str. 78–79.

36 Malkiel, Nuova luce, str. 145–147; Malkiel, The Reggios of Gorizia, str. 83–84.

je Moses Haim Picciotto leta 1855 prevedel v angleščino in izdal pod naslovom Guide for the Religious Instruction of Jewish Youth.[37]

Reggio je prevedel Toro v italijanščino – dosežek, ki je judovskim skupnostim po italijanskih deželah odprl dostop do svetega besedila v modernem jeziku.[38] Napisal je poetično priredbo Knjige preroka Izaija v italijanščini (Videm, 1831), objavil hebrejski uvod v Esterino knjigo (Dunaj, 1841) ter prevedel Jozuetovo in Rutino knjigo ter Žalostinke. V delu *Behinat ha-Kabbalah* (Gorica, 1852) je podrobno in filozofsko argumentiral zavrnitev kabale.[39] Njegova avtobiografija in seznam publikacij *Mazkeret Yashar* (Dunaj, 1849) ostaja dragocen vir za razumevanje notranjega sveta Juda na meji med tradicijo in moderno.

Reggio je umrl 29. avgusta 1855 v rodnem mestu, v katerem je preživel celotno življenje. Pokopan je poleg očeta Abrama na judovskem pokopališču v Rožni Dolini pri Gorici, ki je največje judovsko pokopališče na tleh Slovenije. Na njunih nagrobnikih pogosto najdemo kamenčke, ki spominjajo na biblijsko štiridesetletno potovanje Judov po puščavi po odhodu iz Egipta, kjer so morali pokopana trupla zaščititi s kamni, da jih niso oskrunile divje živali.[40] Bibliografija rabina Reggia obsega več kot sto del v hebrejščini, italijanščini, latinščini in nemščini, kar je redek dosežek za zasebnega učenjaka brez univerzitetne izobrazbe in brez trdne institucionalne opore.

Štefan Kociančič in medkulturni dialog

Reggiovo delovanje ni ostalo zaprt judovski projekt. V goriškem intelektualnem prostoru je vzdrževal stike s krščanskimi sodobniki, med katerimi je bil najpomembnejši Štefan Kociančič (1818–1883),[41] katoliški duhovnik in profesor biblične eksegeze ter orientalskih jezikov v goriškem bogoslovnem semenišču.[42] Centralno bogoslovno semenišče v Gorici, ustanovljeno leta 1818, je imelo pomembno izobraževalno, versko in kulturno vlogo na Primorskem. Vse do razpada Avstro-Ogrske je predstavljalo edino visokošolsko ustanovo v Avstrijskem primorju (Trst, Gorica, Istra). Kociančič je obvladal hebrejščino na ravni, kakršna je bila med katoliškimi učenjaki v habsburškem prostoru redka. S Samuelom Davidom Luzzattom in goriškim zdravnikom Aronom Luzzattom si je dopisoval v hebrejščini, pisal v tem jeziku pesmi s krščansko tematiko ter sestavil hebrejski

37 Grazi, Il pensiero di Isacco Samuele Reggio, str. 187–188.
38 Tamani, I. S. Reggio, str. 101–107.
39 Jewish Virtual Library, Reggio 2025.
40 Renato Podbersič, »Hiša živečih« v Rožni Dolini : judovsko pokopališče med Gorico in Novo Gorico, v: *Kronika* 65, št. 2, 2017, str. 229.
41 O Kociančiču in Reggiu gl. Malkiel, New Light, str. 279–280.
42 Centralno bogoslovno semenišče v Gorici, ustanovljeno leta 1818, je imelo pomembno izobraževalno, versko in kulturno vlogo na Primorskem. Vse do razpada Avstro-Ogrske je predstavljalo edino visokošolsko ustanovo v Avstrijskem primorju (Trst, Gorica, Istra).

slovar in bralni priročnik.[43]

O osebnem odnosu med prof. Kociančičem in rabinom Reggiom sicer nimamo konkretnih podatkov, vendar je bogoslovni profesor izrazil zanimanje za rabinova dela, med drugim je pripravil latinski prevod *Mazkeret Yashar*,[44] in začel pisati svoj bralni vodnik s citatom iz tega dela.[45]

Med obema Goričanoma – judovskim rabinom in katoliškim bogoslovnim profesorjem – je tekla nit intelektualnega spoštovanja, ki je bila hkrati osebna in programska, saj sta oba zagovarjala prepričanje, da filološka natančnost in historično-kritični pristop do besedil nista nevarnost za vero, temveč njena opora.[46]

Ta goriška razsežnost Reggiovega dela ostaja v historiografiji premalo izpostavljena. Medtem ko so ga italocentrični zgodovinarji vrednotili v okviru italijanske haskale, ga slovenska tradicija skoraj ni opazila. Prav stik z goriškimi intelektualci, kakršen je bil Kociančič, pa kaže, da je Reggiov pedagoški model živel tudi v mrežah, ki niso bile samo judovske.

Zapuščina za zgodovino vzgoje in izobraževanja

Dediščina rabina Isacca Samuela Reggia za zgodovino šolstva se razkriva na treh ravneh, od katerih vsaka presega lokalni pomen goriške judovske skupnosti.[47]

Na ravni pedagoške teorije je Reggio med prvimi v habsburškem prostoru artikuliral model, ki je sekularno in versko izobraževanje razumel kot komplementarni sferi. V času, ko se je večina reformnih glasov odločala med asimilacijo in izolacijo, je zagovarjal tretjo pot, kar pomeni kritično vključevanje v moderne izobraževalne strukture brez odrekanja verski identiteti. Ta model ni bil le judovski, temveč splošno veljaven prispevek k razpravam o verskem šolstvu v pluralni državi.[48]

Na ravni institucionalnega oblikovanja je Padovanski rabinski kolegij dokazal, da je ta model izvedljiv. Zavod, ki sta ga Reggio in Luzzatto zasnovala v zgodnjih dvajsetih letih 19. stoletja, je vzgojil generacijo rabinov, ki so se gibali med sinagogo in univerzo z enako samozavestjo in so postali nosilci judovske meščanske integracije v severnoitalijanskem in osrednjeavstrijskem prostoru.[49]

43 Marco Grusovin, Il carteggio ebraico di Stefano Kociančič e Samuel David Luzzatto, v: *Materia Giudaica* VII, št. 2, 2002, str. 386–394.

44 Delo danes hrani osrednja goriška knjižnica, Biblioteca Statale Isontina di Gorizia.

45 Malkiel, New Light, str. 279.

46 Štefan Kociančič, Nekdaj in zdaj, v: *Goriški spomini – Sodobniki o Gorici in Goriški v letih 1830–1918*, ur. Branko Marušič, Gorica: Goriška Mohorjeva družba, str. 17–29; Malkiel, Nuova luce, str. 141.

47 Grusovin, Isacco Samuele Reggio rabbino e filosofo 1996, str. 22–26.

48 Kajon, The Jewish Theological Seminary, str. 49–54.

49 Del Bianco Cotrozzi, *Il Collegio Rabbinico di Padova* 1995, str. 65–67.

Na ravni kulturne zgodovine Goriške ostaja goriški rabin Isacco S. Reggio eno redkih imen, ki ga smemo uvrstiti v stoletni prostor mesta ob Soči, kjer se prepletajo slovenska, furlanska, italijanska, nemška in judovska kultura. Ni naključje, da so v Gorici v prvi polovici 19. stoletja hkrati delovali rabin Reggio, jezikoslovec Graziadio Isaia Ascoli (1829–1907) in bogoslovni profesor Štefan Kociančič – vsi trije zagovorniki historično-kritičnega pristopa do besedil ter posredno med seboj povezani. Gorica v tistem času ni bila evropsko obrobje, temveč eno njenih miselnih stičišč.[50]

Isacco Samuel Reggio je celotno življenje preživel med dvema nezdružljivima zahtevama in ju poskušal zbližati. Da mu to ni uspelo povsem – na koncu je izgubil rabinsko funkcijo in se v poznih letih posvetil samotni literarni dejavnosti – je del portreta misleca, ki mu čas ni bil dorasel. Njegov pedagoški program pa je ta čas prerasel.

Ker raziskava temelji na teoretičnem pristopu, v okviru prispevka niso bili ustvarjeni novi raziskovalni podatki.

Viri in literatura

Viri

ASG – Archivio di Stato di Gorizia, Fond Atti del Liceo di Gorizia (1810–1813), fasc. 2, Prospetto personale I. S. Reggio.

Tiskani viri

[Reggio, Isacco Samuel]: *Riflessioni d'un Israelita del Regno Illirico sopra un Articolo del Decreto di S.M.I.R.A. in data 4 febbraio 1820, riguardante la nomina de' futuri rabbini*. Gorizia: Tipografia Paternolli, 1820.

Reggio, Isacco: *Strenna israelitica per l'anno della creazione del mondo 5615 che corrisponde agli anni dell'era volgare 1854–1855*. Gorica: Tipografia Seitz, 1854.

Reggio, Isacco Samuel: *Ha-Torah ve-ha-Filosfyah*. Wien, 1827.

Reggio, Isacco Samuel: *Mazkeret Yashar* [avtobiografija]. Wien, 1849.

Reggio, Isacco Samuel: *Behinat ha-Kabbalah*. Gorizia, 1852.

Literatura

Altieri, Orietta: *La comunita ebraica di Gorizia: caratteristiche demografiche, economiche e sociali (1778–1900)*, Udine: Del Bianco Editore, 1985.

Ben-Sasson, Hayim Hillel : *A History of the Jewish People*, Cambridge: Harvard University Press, 1976.

50 Marco Grusovin, Il carteggio ebraico di Stefano Kociančič e Samuel David Luzzatto, v: *Materia Giudaica* VII, št. 2, 2002, str. 386–394.

Bolaffio, Giuseppe: Abram Vita Reggio, v: *La Rassegna Mensile Di Israel* 23, št. 5, 1957.
Brancati, Mario. *L'organizzazione scolastica nella Contea Principesca di Gorizia e Gradisca dal 1615 al 1915*. Monfalcone: Edizioni della Laguna.
Cuppo, Orestis: Le scuole nelle Provincie Illiriche. Il Liceo di Gorizia, v: *Annali di storia vicedominale*. Trst, 2017.
Del Bianco Cotrozzi, Maddalena: Il Collegio rabbinico di Padova: la sua istituzione ed il suo influsso sulla cultura ebraica, *La Rassegna Mensile di Israel*, 57, 1991, št. 3.
Del Bianco Cotrozzi, Maddalena: *Il Collegio Rabbinico di Padova. Un'istituzione religiosa dell'ebraismo sulla via dell'emancipazione*. Firenze: Olschki, 1995.
Feiner, Shmuel: *Haskalah and History: The Emergence of a Modern Jewish Historical Consciousness*, Liverpoo: Liverpool University Press, 2002.
Formentini, Giuseppe Floreano: *Memorie Goriziane fino all'anno 1853*, Gorica: Leonardo Formentini Editore, 1985.
Grazi, Alessandro: Il pensiero di Isacco Samuele Reggio tra Haskalah e Wissenschaft des Judentums, v: *Filosofia Italiana*, št. 1, 2020.
Grdina, Igor: Judje v Celjskih Slovenskih novinah, *Dileme* 5, št. 2, 2022, str. 9–28.
Grusovin, Irene: Isacco Samuele Reggio rabbino e filosofo, *Quaderni Giuliani di Storia*, 17, 1996, št. 2.
Grusovin, Irene: La risposta del Giudaismo italiano all'Haskalah berlinese: alcune considerazioni su Isacco Samuele Reggio e Samuel David Luzzatto, *Studi Goriziani*, 78, 1993.
Grusovin, Marco: Abram Vita e Isacco Samuele Reggio, v: *Ha-tikva. La speranza. Attraverso l'ebraismo goriziano*, Monfalcone: Edizione della Laguna, 1991.
Grusovin, Marco: La risposta del Giudaismo italiano all'haskalah berlinese: alcune considerazioni su Isacco S. Reggio e Samuel D. Luzzatto, v: *Studi Goriziani* 78, 1993.
Grusovin, Marco: *Gli ebraisti Cattolici a Gorizia nell'Ottocento*, Gorica: Istituto di storia sociale e religiosa 2001.
Grusovin, Marco: Il carteggio ebraico di Stefano Kociančič e Samuel David Luzzatto, v: *Materia Giudaica* VII, št. 2, 2002.
Grusovin, Marco: La comuita ebraica di Gorizia, profilo storico e bibliografico, v: *Cultura ebraica nel Goriziano*, ur. Marco Grusovin, Gorica: Istituto di Storia Sociale e Religiosa, 2007.
Furst, Julius: *Reggio Isaac Samuel*, v: *Bibliotheca Judaica*, II, 3, Hildesheim: Georg Olms Verlag, 1960.
Kajon, Irene: The Jewish Theological Seminary of Breslau and the Rabbinical College of Padua: A Comparison, v: *De Gruyter* 14, 2016.
Kociančič, Štefan: Nekdaj in zdaj, v: *Goriški spomini – Sodobniki o Gorici in Goriški v letih 1830–1918*, ur. Branko Marušič, Gorica: Goriška Mohorjeva družba.
Kollmann, Hans-Christof: *Die Josephinischen Schulreformen und die Juden*, Wien: Böhlau, 1988.
Malkiel, David: The Reggios of Gorizia: Modernity and Tradition in Nineteenth -Century Jewish Thought, *Jewish History*, 15, 2001, št. 1.

Malkiel, David: New Light on the Life of Isaac Samuel Reggio, v: (ur. Barbara Garvin, Bernard Dov Cooperman) *The Jews of Italy: Memory and Identity*, Bethesda: University Press of Maryland, 2000, št. 2.

Malkiel, David: Nuova luce sulla carriera di Isacco Samuele Reggio, v: *Cultura ebraica nel Goriziano*, ur. Marco Grusovin. Istituto di Storia Sociale e Religiosa, Gorica 2007.

Tamani, Giuliano: I. S. Reggio e l'Illuminismo ebraico, v: Pietro Ioly Zorattini (ur.), *Gli ebrei a Gorizia e a Trieste tra Ancien Régime ed emancipazione*. Udine: Del Bianco Editore, 1984.

Podbersič, Renato: »Hiša živečih« v Rožni Dolini : judovsko pokopališče med Gorico in Novo Gorico, v: *Kronika* 65, št. 2, 2017.

Podbersič, Renato: *Jeruzalem ob Soči : judovska skupnost na Goriškem od 1867 do danes*. Ljubljana: Študijski center za narodno spravo; Gorica: Goriška Mohorjeva družba; Maribor: Center judovske kulturne dediščine Sinagoga Maribor, 2017.

Podbersič, Renato: Judovski intelektualci v Gorici, v: (ur. Željko Oset), Goriški izobraženci skozi zgodovino, Nova Gorica: Založba Univerze, 2018, str. 50–71.

Štih, Peter: *Gorica v habsburškem prostoru. Razvoj mesta in njegovih inštitucij*, Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 2003.

Tassin, Ferruccio. *L'Istruzione popolare e gli Asburgo. La Contea di Gorizia e Gradisca (1774–1855)*. Gorica 2001: Iniziativa Isontina.

Vargon, Shmuel: The Controversy between I.I. S. Reggio and S. D. Luzzatto on the Date of the Writing of the Pentateuch, v: *Hebrew Union College Annual* 72, 2001.

Vodopivec, Peter: *Od Pohlinove slovnice do samostojne države: Slovenska zgodovina od konca 18. do konca 20. stoletja*. Ljubljana: Modrijan, 2006.

Spletni viri

Encyclopedia.com: Reggio, Isacco Samuel. https://www.encyclopedia.com/religion/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/reggio-isacco-samuel (pridobljeno: 10. 6. 2025).

GoJewishGo: Isaac Samuel Reggio. https://www.gojewishgo.org/en/gojewishgo-en/nova-gorica-stanjel/isaac-samuel-reggio/learn-more/ (pridobljeno: 10. 6. 2025).

Jewish Virtual Library: Reggio, Isacco Samuel. https://www.jewishvirtuallibrary.org/reggio-isacco-samuel (pridobljeno: 10. 6. 2025).

Liceo Statale Ippolito Nievo Padova: Palazzo Cumano. https://www.liceonievo.edu.it/pagine/palazzo-cumano (pridobljeno: 10. 6. 2025).